

مرورنامه آزمون آزمایشی خلی سبز

سال تحصیلی ۱۴۰۳-۰۴

رشته انسانی

مرحله ششم

پایه دوازدهم

ویژه کنکوری‌های ۱۴۰۴

نام درس	مباحث	از صفحه	تا صفحه	مؤلف	ویراستار
زبان و ادبیات فارسی	دهم درس ۱ تا ۳ صفحه ۱۰ تا ۳۵ دوازدهم درس ۱ صفحه ۱۰ تا ۲۱	۲	۹	علیرضا نعمتی	زهرا صادقی مالواجردی

شروع دوازدهم از مهر

♦♦ درس ۱: مباحث تحلیل متن ♦♦

هر چیزی که ذهن ما را به پویایی دریاورد متن است.

- برای شناخت و ارزیابی متون، یکی از آسان‌ترین و کاربردی‌ترین شیوه‌ها این است که متن از ۳ دیدگاه زبان، ادبیات و فکر، یعنی در سه قلمرو بررسی شود:
- (۱) زبانی
  - (۲) ادبی
  - (۳) فکری

● در نگاه کلی آثار به دو بخش شعر و نثر تقسیم می‌شوند که ما در این درس متن شعری را مورد بررسی قرار می‌دهیم. بنابراین در بررسی و تحلیل متن‌های شعری باید مراحل زیر را مورد توجه قرار دهیم:

(۱) خوانش

(۲) شناسایی و استخراج نکات زبانی

(۳) شناسایی و استخراج نکات ادبی

(۴) شناسایی و استخراج نکات فکری

(۵) نتیجه‌گیری و تعیین نوع

(۱) نخستین گام مؤثر در رویارویی متن

(۲) پیش از خوانش، نگاهی کلی به متن برای کشف لحن و آهنگ ضروری است.

(۳) لازم است تمام اثر یکباره و بی‌گسست خوانده شود.

- استخراج نکات زبانی
- (۱) وجود واژگان کهن (مثل گازر)
  - (۲) وجود واژگان غیرفارسی و بیگانه (مثل ژاندارمری)
  - (۳) کاربرد شبکه معنایی (مثل دل / زبان / گوش / دندان)
  - (۴) ترکیب‌سازی
  - (۵) کاربردهای تاریخی دستور (مثل نمی‌یارست)
  - (۶) ساختمان کلمات
  - (۷) نوع زبان شعر (که ساده است یا پیچیده)
  - (۸) کوتاهی و بلندی جملات
- باید در متن بررسی شوند.

(۱) بررسی قافیه‌ها

(۲) قالب شعر (مثنوی، غزل و ...)

(۳) آرایه‌های ادبی (بررسی کنایه، تشبیه، استعاره و ...)

(۱) بررسی معنا و مفهوم متن

(۲) توصیه‌ها و نکات فکری

(۳) بررسی خط فکری متن

(۱) بررسی ظاهر و مفهوم شعر به‌صورت کلی

(۲) نتیجه‌گیری و تعیین نوع و قراردادن متن در یک نوع ادبی (مثلاً ادبیات تعلیمی)

نکته

- نوع ادبی (براساس طبقه‌بندی در یونان باستان): (۱) حماسی (۲) تعلیمی (۳) غنایی (۴) نمایشی.
- بررسی قالب شعری در قلمروی ادبی صورت می‌گیرد. / بررسی نوع ادبی در نتیجه‌گیری و تعیین نوع صورت می‌گیرد.

درس ۲: سازه‌ها و عوامل تأثیرگذار در شعر فارسی

- اساسی‌ترین عامل پیدایش شعر عاطفه است.
- وسیله انتقال عاطفه برای شاعر زبان است.
- وزن و آهنگ به انتقال بهتر عاطفه کمک می‌کند.
- پس از عاطفه مهم‌ترین عامل و مؤثرترین عامل وزن است.
- وزن جزء طبیعت شعر است.
- وزن ادراکی است که از احساس نظم حاصل می‌شود.
- عاطفه: احساسات و حالت‌هایی همچون اندوه، شادی، عشق و ...
- توجه به فضای عاطفی و آهنگ متن سبب کشف لحن می‌شود (عاطفه + آهنگ و وزن متن = کشف لحن)
- کشف لحن باعث دلنشین‌تر شدن خوانش و آسان‌تر شدن درک محتوا می‌شود.
- هم‌سویی وزن و عاطفه، قدرت اثرگذاری شعر را بالا می‌برد و فضای شعر را غنی‌تر می‌کند.
- (۱) وزن شاد (مثل مفتعلن مفتعلن مفتعلن): برای بیان شادی و نشاط درونی
- (۲) وزن پرسوز و سنگین (مثل مفعول فاعلات مفاعیل فاعلن): برای بیان سوز و گداز درونی و مرثیه (به عنوان مثال اشعار مرثیه‌ای)
- (۳) وزن کوبنده (مثل فعولن فعولن فعولن فعل): برای افزودن و غنی‌سازی بار حماسی متن.

مثال‌های سه مورد بالا:

(۱) ما همه چشمیم و تو نور ای صنم	چشم بد از روی تو دور ای صنم
(۲) آن پیکر شریف چو بر روی خاک ماند	بر روی او پیاده گذشت و سواره هم
(۳) زمین آمد از سم اسپان به جوش	به ابر اندر آمد فغان و خروش

♦♦ درس سوم: واج آرایی و واژه آرایی ♦♦

بدیع دو نمود لفظی و معنوی دارد. عواملی که موسیقی لفظی را پدید می آورند، بدیع لفظی می خوانیم. واج آرایی و واژه آرایی گونه‌ای از بدیع لفظی است. واج آرایی: تکرار یک واج (صامت یا مصوت) در سخن است که بر موسیقی و تأثیر آن می افزاید.

مثال

خیزید و خزارید که هنگام خزان است   باد خنک از جانب خوارزم وزان است. (واج آرایی «ز»)

واژه آرایی: تکرار واژه در سخن که بر موسیقی آن می افزاید.

مثال

پس هستی من ز هستی اوست   تا هستم و هست، دارمش دوست (واژه هستی تکرار شده)

نکات مهم

- ۱ آرایه‌های ادبی در دو بخش بررسی می‌شوند. بیان و بدیع. (پس بیان و بدیع همان آرایه‌های ادبی هستند.)
- ۲ در واج آرایی فقط آوا اهمیت دارد و شکل نوشتاری اهمیت ندارد. (مثلاً نظم / نبیع / دلپذیر / عزیز می‌توانند واج آرایی بسازند.)
- ۳ واج آرایی صامت‌ها از مصوت‌ها محسوس‌تر است.
- ۴ در واژه آرایی اساس بر خوانش است، نه نوشتار. (مثلاً خار و خوار می‌توانند تکرار بسازند.)
- ۵ وقتی چند واژه ریشه و معنای یکسان داشته باشند، می‌توانیم آن‌ها را تکرار به حساب بیاوریم.
- مثلاً: کانچنان ماهی نهان شد زیر میخ / ای دریغا ای دریغا ای دریغ (در این جا واژه دریغ ۳ بار تکرار شده است.)
- ۶ تکرار مصوت‌های ـ را تتابع اضافات می‌نامند. (هر زمان تتابع اضافات داشتیم، واج آرایی نیز داریم.)
- ۷ واج‌های «ج / چ / س / ک / ش» در واج آرایی محسوس‌تر هستند.

مرورنامه درس نخست علوم و فنون (۳)

عدم رشد و شکوفایی قابل توجه در ادبیات ایران، از انقراض صفویه (۱۱۴۸ ه.ق) تا آغاز سلطنت فتحعلی شاه قاجار (۱۲۱۲ ه.ق) رویگردانی شاعران از سبک هندی، با وجود مشاهده تأثیراتی از سبک هندی و مکتب وقوع

اداره انجمن ادبی اصفهان توسط مشتاق اصفهانی و ادیبانی دیگر در زمان نادرشاه افشار و کریم خان زند رونق بازگشت به شیوه و الگوی گذشتگان در ادبیات با روی کار آمدن سلسله قاجار و تثبیت حکومت مرکزی

اداره انجمن ادبی نشاط توسط عبدالوهاب نشاط

تأسیس انجمن ادبی خاقان به ریاست فتحعلی شاه

هدف این انجمن: رهایی بخشیدن شعر از انحطاط و تباهی اواخر دوره صفوی به بعد از طریق تقلید آثار پیشینیان ← پیدایش «سبک بازگشت»؛ حد واسط سبک هندی و سبک دوره بیداری

عوامل مؤثر در ایجاد نهضت بازگشت ادبی:

- ۱ تاراج کتابخانه اصفهان، افتادن کتابهای کتابخانه سلطنتی به دست مردم و ارتباط اهل ذوق با ادب کهن
- ۲ توجه به ادبیات در دربار شاهان قاجار و رونق شاعری و مدح شاهان
- ۳ تضعیف جامعه در اثر شکست ایران از روسیه تزاری

فقر فرهنگی جامعه و سستی و رخوت حاکم بر ادبیات ← پیروی شاعران دوره بازگشت از اسلوبهای کهن توجه به سبک خراسانی و سبک عراقی و تکرار شنیده‌ها در سطوح زبانی، ادبی (تخیل) و فکری (اندیشه)

هاتف اصفهانی: از مشهورترین شاعران این دوره

صبای کاشانی، قآنی شیرازی و سروش اصفهانی: قصیده‌سرایی به سبک شاعران خراسانی و عهد سلجوقی

نشاط اصفهانی، فروغی بسطامی و مجمر اصفهانی: غزل‌سرایی به سبک حافظ و سعدی و دیگر شاعران سبک عراقی

اهمیت شاعران دوره بازگشت: نجات زبان شعر از سستی اواخر سبک هندی با وجود عدم تأثیر در نوآوری و تکامل

صبای کاشانی: فتحعلی خان صبای کاشانی، شاخص‌ترین شاعر دوره بازگشت؛ قصیده‌سرا، غزل‌سرا و مثنوی‌سرا

مثنوی‌ها: «گلشن صبا» به تقلید از بوستان سعدی و «خداوندنامه» (حماسه‌ای مذهبی در بیان معجزات پیامبر ﷺ و دلاوری‌های علی علیه السلام)

نشاط اصفهانی: میرزا عبدالوهاب نشاط

مهارت در نظم و نثر

مجموعه آثار منظوم و منثور او: «گنجینه نشاط»/ قصاید بلند/ کم‌نظیر در غزل‌سرایی میان هم‌روزگاران

از اواسط دوره قاجار، طرح مباحثی در مورد علل شکست و عقب‌افتادگی ایران در جامعه و انتقاد از شعر دوره بازگشت

ورود موضوعات جدید در جامعه و ادبیات

ورود اصطلاحات و لغات غربی در شعر

مردمی‌شدن شعر و تبدیل آن به صدای فریاد آنها

توجه شاعران به محتوا بیش از صور خیال و جنبه‌های شاعرانه

رسیدن به لزوم تغییر و دگرگونی در شعر برای بیان مسائل و پدیده‌های تازه

سفرهای شاهان قاجار به فرنگ ← آشنایی آنان با تحولات جهانی

سرعت‌بخشیدن بیداری جامعه توسط تحصیل‌کردگان و روشنفکران همگام با تغییرات فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی

انتشار افکار آزادی‌خواهانه

تحولات سیاسی و اجتماعی در ایران و جهان

حرکت به سوی نوآوری و نوگرایی با گرایش ضداستبدادی و نیز ضداستعماری

نتیجه این تحولات و تحرکات: صدور فرمان مشروطیت با امضای مظفرالدین شاه در سال ۱۳۲۴ ه.ق.

عوامل مؤثر در بیداری جامعه:

- ۱ جنگ‌های نافرجام ایران و روس
- ۲ توجه مردم به واقعیت‌ها و امکانات فنی دنیای جدید
- ۳ کوشش‌های عباس میرزا، ولیعهد فتحعلی‌شاه، در روی آوردن به دانش و فنون نوین
- ۴ اعزام دانشجویان ایرانی به خارج از کشور برای تحصیل
- ۵ رواج صنعت چاپ و روزنامه‌نویسی و ترجمه و نشر کتاب‌های غربی
- ۶ تأسیس مدرسه دارالفنون به فرمان امیرکبیر و آموزش دانش‌های نوین در آن

وضعیت عمومی زبان و ادبیات در دوره بیداری:

نقد شرایط موجود توسط شعرای آزادی‌خواه و گروهی از روشنفکران مخالفت دولت با این نقد و نقادی برخی از این نقادان: ملک‌الشعرا بهار، نسیم شمال، میرزا فتحعلی آخوندزاده، عبدالرحیم طالبوف و میرزا آقاخان کرمانی ادبیات گویای اوضاع سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی آن روزگار: «ادبیات بیداری» یا «ادبیات مشروطه» ظهور مفاهیمی نو؛ مثل آزادی، وطن، قانون‌خواهی و مبارزه با استبداد و استعمار در جایگاه بعدی، بحث از حقوق اجتماعی، برانگیختن احساسات ملی و میهنی، توجه به فراگیری علوم جدید، پیکار با بیگانه و بیگانه‌خواهی، انتقاد از ناپسامانی‌ها، نفی عقاید خرافی در جامعه و سخن از حقوق زنان

شعر دوره بیداری:

برای ارتباط با توده مردم و انتقال مفاهیم جدید با زبانی ساده: برگزیدن زبان محاوره تا قابل فهم‌تر باشد. شکل‌گیری نهضت ساده‌نویسی همراه با نهضت آزادی‌خواهی نقد مظاهر استبداد و استعمار با زبان ادبی تبدیل شعر به ابزار بیان هنرمندانه واقعیات و وسیله بهبود زندگی انتشار شعر از طریق روزنامه‌ها و مطبوعات تمرکز عمده فعالیت‌های سیاسی و مطبوعاتی در تهران و از جمله، شعر و ادب مخاطبان تهرانی بیشتر، حتی برای روزنامه «نسیم شمال» که سید اشرف‌الدین در رشت منتشر می‌کرد. بعد از تهران، رونق بازار سیاسی و مطبوعاتی در تبریز (مقر ولیعهد)

برخی از شاعران دوره بیداری

محمدتقی بهار (ملک‌الشعرا): آشنایی عمیق با زبان فارسی و ادبیات کهن

آگاهی از مسائل روز جامعه

به‌کارگیری این شناخت و توانمندی در خدمت آزادی و وطن‌خواهی

شعر در سبک خراسانی با زبانی حماسی

تحقیق و تدریس در دانشگاه

فعالیت در حوزه سیاست و روزنامه‌نویسی

برخی آثار: «تاریخ مختصر احزاب سیاسی ایران»، «سبک‌شناسی؛ تاریخ تطوّر نثر فارسی»، «دیوان اشعار» و تصحیح‌های ارزشمند از متون کهن و مقالات علمی بسیار

ادیب‌الممالک فراهانی: میرزا محمدصادق امیری فراهانی

از جانب مظفرالدین شاه، ملقب به ادیب‌الممالک

فعالیت اصلی‌اش: روزنامه‌نگاری

سردبیری روزنامه مجلس

شعرش آمیخته با زندگی سیاسی او
دیوان شعر، شامل قصاید، ترجیع‌بندها و مستط‌ها، بیانگر بسیاری از حوادث و اوضاع آن روزگار
بیشتر قصیده سروده
غلبه مضامین وطنی، سیاسی و اجتماعی در شعرش
سید اشرف‌الدین گیلانی (نسیم شمال): یافتن جایگاه در میان مردم شعرهای ساده و عامیانه
انتشار شعرها در روزنامه «نسیم شمال»
زبان ساده و طنزآمیز در راه مبارزه با استبداد و عشق به وطن
مؤثر در بیداری مردم
از اشعار انتقادی او: «ای قلم»
ایرج میرزا: به‌کارگیری تعبیرات عامیانه و آفریدن اشعاری ساده و روان
چیره‌دست در طنز، هجو و هزل
جایگاه خانوادگی (از نوادگان فتحعلی‌شاه قاجار) و تفکرات شخصی او، مانع قرارگرفتن در ردیف شاعران آزادی‌خواه مشروطه با وجود داشتن اندیشه‌های نوگرایانه
ابتکار در ترجمه‌های منظوم از شعرهای غربی، مانند قطعه «قلب مادر»
عارف قزوینی: شاعر وطنی و از موسیقی‌دانان بزرگ عهد مشروطیت
هنر شاخص وی: تصنیف‌ها و ترانه‌های میهنی مؤثر در برانگیختن مردم و آزادی‌خواهی
شعر عارف: ساده و دور از پیچیدگی
وی مضامین وطن‌دوستی و ستیز با نادانی را با آوازی زیبا و پرشور می‌خواند.
دردمندی و عشق به میهن
فرخی یزدی: از شاعران شاخص این دوره
زندانی شدن به سبب آزادی‌خواهی
تحت تأثیر شاعران گذشته به‌ویژه مسعود سعد (حبسیه‌سرا) و سعدی
شکوفایی طبع با آشنایی با سعدی
نماینده مردم یزد در دوره هفتم مجلس
استوار بر اندیشه‌های آزادی‌خواهانه و وطن‌دوستانه
در زندان به قتل رسید.
میرزاده عشقی: سید محمدرضا میرزاده عشقی، شاعر، روزنامه‌نگار، نمایش‌نامه‌نویس و نظریه‌پرداز دوره مشروطیت
افشاگری اعمال پلید و مقاصد شوم رجال خائن زمان در روزنامه‌اش «قرن بیستم»
پیش از رسیدن به اوج شکوفایی به امر رضاخان ترور شد، به دلیل جسارت و بی‌پروایی در بیان اندیشه‌های سیاسی، اجتماعی و وطن‌پرستانه
مهم‌ترین اثرش: نمایش‌نامه منظوم «ایده‌آل» یا «سه تابلوی مریم»
نثر فارسی در قرن‌های ۱۲ و ۱۳ (دوره بیداری):
دگرگونی‌هایی در نثر، در سال‌های انقلاب مشروطه
حرکت به سمت سادگی و بی‌پیرایگی
عوامل این دگرگونی‌ها: رواج و گسترش روزنامه‌نگاری، روی آوردن به ترجمه و ادبیات داستانی بر اثر ارتباط با ادبیات اروپا و تغییر مخاطب نوشته‌ها

پیشگامان ساده‌نویسی: قائم‌مقام فراهانی، ناصرالدین‌شاه قاجار، عبدالرحیم طابوف، میرزا آقاخان کرمانی، زین‌العابدین مراغه‌ای، علامه دهخدا
نزدیکی نوشته‌ها به زبان مردم کوچه و بازار
موضوع‌ها و حوزه‌های ادبی نثر دوره مشروطه:

۱) روزنامه‌نگاری: انتشار بیشتر مطالب نویسندگان در روزنامه‌ها در سال‌های اول مشروطه

تعدد روزنامه‌های دربردارنده مطالب سیاسی، اجتماعی و گاه علمی در این دوره
مهم‌ترین روزنامه‌ها: «صور اسرافیل» با مدیریت میرزا جهانگیرخان صور اسرافیل، «نسیم شمال» با مدیریت و نویسندگی سید اشرف‌الدین گیلانی
بیان مسائل سیاسی، اجتماعی با لحنی انتقادی و طنزآمیز در این دو روزنامه
انتشار مجله «بهار»، نشریه‌ای ادبی به وسیله میرزا یوسف‌خان اعتصامی آشتیانی (پدر پروین اعتصامی)
پس از آن، دو مجله «دانشکده» و «نوبهار» با مدیریت ملک‌الشعرا بهار

۲) داستان‌نویسی: نبود سابقه داستان‌نویسی به شیوه جدید (رمان‌نویسی) در ادبیات کلاسیک فارسی
این نوع ادبی: محصول یک قرن گذشته

آغاز نوشتن رمان (داستان بلند) به مفهوم امروزی توسط نویسندگان ایرانی پیش از انقلاب مشروطه از طریق ترجمه رمان‌های تاریخی غربی
بیشترین رویکرد نویسندگان به رمان‌های تاریخی در عصر مشروطه به دو سبب: ۱) وجود نوعی باستان‌گرایی و روحیه کاوشگرانه در شناخت
هویت گذشته میان نویسندگان ۲) در دسر کم‌تر نگارش رمان‌های تاریخی و اجتماعی سطحی در قیاس با کارهایی مثل روزنامه‌نویسی یا نوشتن
رمان سیاسی به دلیل سیاست‌های رایج در جامعه
به جز تعداد اندکی رمان تاریخی، رمان دیگری نوشته نشد.

برخی رمان‌نویسان: محمدباقر میرزا خسروی، نویسنده رمان «شمس و طغرا»، میرزا حسن‌خان بدیع با دو اثر «شمس‌الدین و قمر» و «داستان باستان»
۳) نمایش‌نامه‌نویسی: نوع ادبی جدیدی در ایران

فاقد سابقه در ادب کهن با شکل غربی
رواج با رفت و آمد ایرانیان به اروپا در دوره ناصرالدین‌شاه
نخستین نمایش‌نامه‌نویس: میرزا آقا تبریزی چند نمایش‌نامه کوتاه تألیف کرد که به سبب انتشار برخی از آن‌ها در صدر مشروطه، تنها نمونه
ادبیات نمایشی این دوره‌اند.

دارای زبان ساده، روان، بی‌تکلف و عوام‌فهم ماند نثر داستانی پیش از مشروطه

۴) ترجمه: از عوامل مؤثر در رشد آگاهی و تحوّل اندیشه ایرانیان در سال‌های قبل از مشروطه

آغاز ترجمه آثار اروپایی در ایران با تأسیس چاپخانه در زمان فتحعلی‌شاه

از مهم‌ترین آثار ترجمه‌شده این دوره: ترجمه میرزا حبیب اصفهانی از «سرگذشت حاجی بابای اصفهانی» اثر جیمز موریه

۵) تحقیقات ادبی و تاریخی: فاقد جاذبه در دوره مشروطه به علت اشتغال اهل قلم به روزنامه‌نویسی و موضوعات دیگر

تنها اثر قابل توجه: «تاریخ بیداری ایرانیان» تألیف ناظم‌الاسلام کرمانی با موضوع تاریخ مشروطه
برخی از نویسندگان این دوره:

قائم‌مقام فراهانی: از معروف‌ترین نویسندگان و سیاستمداران بزرگ این دوره

خدمات و اقدامات بزرگ سیاسی

مؤثر در ادبیات

سبک نویسندگان فارسی قبل از او: همراه با تکلف و تصنع

اثر قائم‌مقام: از بین بردن تکلف با تغییر سبک نگارش و نوشتن مسائل عصر با کاربرد زبان و اصطلاحات رایج و آمیخته به شعر و ضرب‌المثل
به سبک گلستان سعدی

اثر شیوه جدید قائم‌مقام: اقبال عامه به نثر

عبارات کوتاه او نیز گاه موزون و مسجع‌اند.

قائم مقام: احیاکننده نثر فارسی

«منشآت»: مهم ترین اثر قائم مقام

علامه علی اکبر دهخدا: از پیشگامان نثر جدید فارسی

شعر هم می سرود.

همکاری با روزنامه صوراسرافیل

انتشار مجموعه نوشته های طنزآمیز سیاسی اجتماعی او با عنوان «چرند و پرند» در صوراسرافیل

انتشار روزنامه «سروش» در استانبول

نقش مؤثر در رواج نثر ساده و عامیانه که بعدها در داستان های محمدعلی جمال زاده و صادق هدایت به کار رفت.

حاصل پژوهش های او در فرهنگ نویسی: کتاب ارزشمند «لغت نامه»، مفصل ترین کتاب لغت زبان فارسی. دیگر اثر او: «امثال و حکم».